

*Луцький А. І.,**доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права і процесу
ПВНЗ «Університет Короля Данила»*

ПОСЛУГА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Анотація. У статті розглядаються питання, пов'язані з визначенням поняття послуг у цивільному праві та їх характеристикою як об'єктів цивільних прав. Пріоритетна увага з'ясуванню характерних ознак послуги як об'єкта цивільних прав. Здійснюється порівняльний аналіз правових категорій послуги та роботи. Висвітлено питання якості послуг за договором. Ця умова є важливою, оскільки від неї залежить задоволення потреб споживачів. Наголошено, що поняття послуги не зводиться до дії чи діяльності, а розглядається насамперед як окреме явище. Надання послуги зазвичай забезпечується шляхом здійснення однієї чи кількох послідовних дій, тобто через «вчинення певної дії» або «здійснення певної діяльності». Таку дію можна іменувати способом надання послуги. Доведено, що складність визначення критеріїв якості пов'язана з тим, що якість послуг нестійка, а тому в цивільному праві зазвичай встановлюються норми про те, що не повинен здійснювати виконавець послуг. У зв'язку з чим у підзаконних актах закріплюються або формальні критерії визначення якості, або уживаються юридичні конструкції, в основу яких покладено пасивне зобов'язання. Визначено, що складність розробки поняття «послуги» полягає передусім у відсутності єдиного розуміння економічної суті цього явища. В економічній науці послуги розуміються і як вид діяльності, і як вид економічного блага. Виходячи з цього, можна припустити, що кожне з цих значень опосередковується адекватною правовою формою. Зроблено висновок, що на цей час немає єдності поглядів у визначенні поняття «послуги», їх ознак та місця у цивільному обороті. Можна сказати, що явище послуги є оригінальним у своєму роді і непростим для розуміння. Проблема легального визначення поняття «цивільно-правова послуга» (як об'єкта цивільних прав) залишається поки що відкритою, а законодавчо і доктринально послугу сьогодні прийнято описувати через діяльність, дії. Такі суто функціональні визначення швидше за все не дають чіткого уявлення про послугу та зобов'язання. Вважається, що поняття послуги варто описувати з огляду на її економічні характеристики.

Ключові слова: послуги, об'єкти цивільних прав, дія, діяльність, якість послуги, роботи.

Постановка проблеми. Суттєве зростання ролі послуг у цивільному обігу сприяло підвищенню уваги до відносин, що виникають у сфері їх надання наукою цивільного права, та знайшло своє відображення у відповідних нормативно-правових актах, зокрема ЦК України. Загалом можна сказати, що чинний ЦК України закріплює найважливіші положення про правове регулювання відповідних суспільних відносин, до цього часу у науці цивільного права відсутня єдина точка зору щодо самого поняття послуги та характерних ознак останньої,

що своєю чергою не сприяє формуванню єдиних наукових поглядів на це поняття, тому виникає проблема з'ясування сутності послуги як об'єкта цивільних прав.

Метою статті є дослідження підходу до послуги як об'єкта правового регулювання, який обрав законодавець в Цивільному кодексі України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні питання про послуги висвітлюються у працях таких науковців, як Б.А. Борисов, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, С.О. Ємельянчик, Н.В. Дроздова, О.С. Іоффе, Н.В. Федорченко, С.О. Сліпченко, Д. І. Степанов, Є.Д. Шешенін, Р.М. Гейнц, В.В. Резнікова, І.В. Жилінкова та інші.

Вклад основного матеріалу. Цивільні правовідносини виникають з приводу конкретних об'єктів (матеріальних та нематеріальних), за допомогою яких суб'єкти правовідносин можуть задовільнити свої потреби. Наявність об'єкта права багато в чому визначає характер відповідних відносин, конкретні акти поведінки, закріплені у вигляді моделі в правах і обов'язках та реально здійснювані в повсякденному житті. Так, характер об'єкта, його властивості дають можливість застосування специфічних форм захисту прав учасників відносин [1]. Вказане свідчить, що питання щодо поняття об'єкта цивільних прав є відправним моментом у дослідженні будь-яких правовідносин.

Поняття об'єкта цивільного права є дискусійним у цивілістиці, що може бути доведено великою кількістю різноманітних поглядів, які наявні у теорії права. Насамперед це викликано складністю його сутності. У теорії зустрічаються такі поняття, як «об'єкт права», «об'єкт цивільно-правового регулювання», «об'єкти цивільних правовідносин», «об'єкти суб'єктивних цивільних прав». Свого часу Р.О. Халфіна вказувала на те, що під час застосування термінів «об'єкт права» і «об'єкт правовідносин» спостерігається зворотне положення: одне і теж поняття позначається двома термінами. Оскільки суб'єктивне право – це завжди елемент правовідносин, поняття «об'єкт права» і поняття «об'єкт правовідносин» фактично збігаються [1].

Щодо розуміння питання об'єкта цивільних правовідносин у літературі висловлюються різні думки. Одні автори вважають, що об'єктом цивільних правовідносин завжди виступають певні речі, тоді як речі не здатні реагувати на дію з боку правовідносин як певного роду зв'язку між людьми. Сама по собі взаємодія між людьми не може привести до яких-небудь змін у речах. Лише поведінка людини, спрямована на річ, здатна викликати в ній відповідні зміни. Інші автори вважають, що об'єкт цивільних правовідносин утворює поведінку людини. Проте не будь-яка поведінка людини складає об'єкт правовід-

носин. Так, не можна розглядати як об'єкт поведінку людей у процесі їх взаємодії в рамках існуючого між ними правовідношення. Ця поведінка складає зміст цивільних правовідносин. Тільки поведінка суб'єктів цивільних правовідносин, спрямована на різного роду матеріальні і нематеріальні цінності, може виступати як об'єкт цивільних правовідносин.

Проте цивільне законодавство України дещо спрощує наведену нами систему цивільно-правового регулювання, встановлюючи, що як об'єкт цивільних правовідносин повинна розглядатися не поведінка його суб'єктів, а те, на що ця поведінка спрямована [3, с. 255]. Загалом така позиція цілком виправдана, оскільки для реального регулювання цивільних відносин має значення лише кінцевий результат механізму соціальної взаємодії. Аналіз поведінки учасників детально розглядається в кожному конкретному виді зобов'язань, тому не виділяється в законі як безпосередній об'єкт цивільного правовідношення [4, с. 294–295].

Відповідно до ст. 177 ЦК України одним із об'єктів цивільних прав є послуги. Проте ЦК не містить легального визначення послуг як об'єктів цивільних прав. У навчальній літературі послуга визначається як дії чи бездіяльність, які здійснюються на замовлення та не мають матеріального результату [2, с. 56].

Послуги, як і роботи і речі, служать для задоволення життєвих потреб людини і в цій якості володіють загальною властивістю – споживною вартістю. Проте з погляду економічного змісту послуги володіють певними особливостями, що і зумовлює самостійне правове регулювання зобов'язальних відносин, у рамках яких ці послуги надаються. Послуга – це дія, що приносить користь, допомога іншому, тим самим надаючи значення двом взаємозв'язаним складникам: меті, на досягнення якої послуга спрямована (користь, допомога), і засобам досягнення цієї мети (здійснення тим, хто надає послугу, дії) [5, с. 228].

Як зазначав О.С. Іоффе, в договорі про надання послуг йдеться про діяльність таких видів, що не одержують або не обов'язково повинні одержати втілення в матеріалізованому, а тим більше в упредметненому результаті [6, с. 419].

Д.І. Степанов визначає послугу як різновид об'єктів цивільних правовідносин, що виражається у вигляді певної правомірної операції, тобто у вигляді низки доцільних дій виконавця або у діяльності, що є об'єктом зобов'язання, яка має нематеріальний ефект, несталий речовий результат або уречевлений результат, пов'язаний з іншими договірними відносинами, і характеризується властивостями здійсненності, невіддільності від джерела, миттєвої споживаності, неформалізованості її якості [7, с. 217].

С.О. Смельянчик зазначає, що «послуга – це дія (діяльність), спрямована на задоволення особи, яка виражається у відсутності втілення у певному майновому результаті, що є невіддільним від самої діяльності, якість якого не може гарантуватися і який безпосередньо споживається у момент її здійснення» [8, с. 108].

На думку Н.В. Дроздової, послуга – дія, виражена в конкретному корисному результаті, що створений працею особи (юридичної або фізичної), нематеріальному за формою, який невідокремлюваний від діяльності його виконавця і становить об'єктивно досяжні зміни у зовнішньому світі або стані суб'єкта (духовному, фізіологічному чи психологічному) [9, с. 14].

Н.В. Федорченко під послугою розуміє діяльність, яка здійснюється для виконання цивільного обов'язку і не пов'язана зі створенням майнового блага [10, с. 241].

Отже, можна стверджувати, що послуга є дією, спрямованою на досягнення певного корисного нематеріального результату. Як вірно зазначає С.О. Сліпченко, у ст. 177 ЦК України «законодавець розкриває поняття об'єкта через узагальнюючий термін «блага». Самі ж блага поділяються на два різновиди – матеріальні і нематеріальні. Зі змісту наведеної статті випливає, що за межами цієї пари (матеріальні та нематеріальні) блага як об'єкти цивільних прав існувати не можуть» [11, с. 82].

Відповідно до ст. 901 ЦК України за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором» [12].

Проаналізувавши статтю, закріплену в ЦК України, можна стверджувати, що:

- наданню послуги завжди передують замовлення на її надання;
- послуги не існують до моменту її надання (послуги не можна накопичувати);
- послуга споживається у процесі вчинення певної дії чи здійснення певної діяльності.

Так, окремі науковці до правових ознак послуги відносять наступні: 1) послуга є діяльністю особи, яка її надає; 2) надання послуг не створює уречевленого результату; 3) корисний ефект послуги споживається у процесі її надання, а споживча вартість зникає; 4) послуга є невіддільною від джерела; 5) прийняття послуги замовником і процес її надання виконавцем відбуваються одночасно; 6) неможливість її зберігання; 7) невичерпність; 8) предметом послуги виступають відповідні дії, а не їх кінцевий результат [13, с. 73].

І.В. Жилінкова під послугою розуміє певне нематеріальне благо, яке надається однією особою (виконавцем) і споживається іншою особою (замовником) у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності [14, с. 267].

На думку В.В. Резнікової, послуга у широкому розумінні – це будь-яка діяльність, спрямована на створення корисного ефекту, який може знаходити своє втілення в об'єктах матеріального світу, а також бути не об'єктивованим, полягати у здійсненні певної діяльності. Послуга у вузькому розумінні полягає у здійсненні діяльності, у результаті якої створюється корисний ефект, що не знаходить свого об'єктивованого втілення у матеріальному світі. Матеріальна послуга отримала назву роботи [15, с. 113].

Як вірно зауважує Д.І. Степанов, оскільки дії можуть виявлятися у двох формах (активній та пасивній), послуги можуть знаходити свій прояв тільки в активній формі, тобто послуга є дією. Крім того, послуга як предмет зобов'язання, як дія може виражатися у різних формах: 1) у довгостроковій, тобто у формі тривалої діяльності (наприклад, виконання робіт); 2) у формі разового акту (наприклад, передача речі) [7, с. 15–16]. Д.І. Степанов виділяє такі ознаки послуги: сукупність дій, що послідовно змінюють або доповнюють одна одну, складає поведінкову характеристику послуги; послуга не має уречевленого результату, як операція володіє властивістю невідчутності; трудність відособлення і невіддільність від джерела; послуга,

що надається конкретною людиною або співтовариством, індивідуалізується, стає певною мірою унікальною, ексклюзивною, хоч і продовжує відноситися до конкретного виду діяльності [7, с. 16–17].

Є.Д. Шешенін вважає ознаками послуги те, що: а) це діяльність особи (юридичної або фізичної), що надає послугу; б) надання послуги не залишає речовинного результату; в) корисний ефект послуги (діяльності) споживається в процесі надання послуги, а споживна вартість послуги зникає [16, с. 347].

Р.М. Гейнц визначає такі ознаки послуг: 1) послуга є благом, вартість якого підлягає оцінці; 2) послуга знаходить свій вияв в діях (діяльності) послугонадавача; 3) послуга споживається в процесі її надання; 4) результат послуги – це корисний ефект дій послугонадавача, який є нетривалим у часі [17, с. 87].

Робимо висновок, що поняття послуги не зводиться до дії чи діяльності, а розглядається насамперед як окреме явище. Надання послуги зазвичай забезпечується шляхом здійснення однієї чи кількох послідовних дій, тобто через «вчинення певної дії» або «здійснення певної діяльності». Таку дію можна іменувати способом надання послуги. Під час виконання відповідних дій, зміст яких залежатиме від виду послуги, буде знаходити свій прояв процес надання послуги, а їх черговість – порядок надання послуги.

Узагальнююче вищезазначене, за допомогою наведених ознак послуг, пропонуємо доповнити положення статті ЦК України таким визначенням: під послугами потрібно розуміти ті об'єкти цивільних правовідносин, які здійснюються за допомогою конкретних дій, виконання яких мають перед собою певну мету та спрямовані на задоволення певних нематеріальних потреб.

Через віднесення Цивільним Кодексом України послуги до об'єктів цивільних прав, відповідно, і розуміння послуги як особливого товару на ринку необхідно визначити її якість. Як відомо, послуга має не уречевлений характер, на відміну від речей та результатів робіт, що не виключає питання її якості. Необхідно визначитися з тим, яким чином встановлюються якісні вимоги до послуги. Послуга, як і решта об'єктів цивільних прав, має корисний характер (цінність), що визначає її ціну на ринку. При цьому якість, як відомо, у ринкових відносинах є одним із найважливіших чинників, що дають змогу обирати споживачам для себе краще.

Доктринальне визначення якості надає Д.І. Степанов, визначаючи її як «те, що не можна обчислити». Науковець зазначає, що вона виявляється в особливостях, специфічних межах явища. Окрім того, потрібно відмітити, що якість – це абсолютний показник, вона охоплює характеристики, які об'єктивно притаманні діям, що становлять відповідну послугу. Разом із тим сприймання окремими споживачами якості послуги в кожному конкретному випадку буде різнитися. Фактично ж рівень якості є рядом властивостей, що роблять явище коштовним, значимим. Рівень якості послуги, як і будь-якого об'єкту майнового обороту, є основою її конкурентоспроможності. Отже, рівень якості повинен визначатися набором ознак виконуваної дії.

Складність визначення критеріїв якості пов'язана з тим, що якість послуг нестійка, а тому в цивільному праві зазвичай встановлюються норми про те, що не повинен здійснювати виконавець послуг. У зв'язку з чим в підзаконних актах

закріплюються або формальні критерії визначення якості, або уживаються юридичні конструкції, в основу яких покладено пасивне зобов'язання.

Для правильного розуміння сутності «послуг» необхідно відмежовувати їх від «робіт». У літературі зазначається, що роботи – це діяльність, результати якої мають матеріальний вираз і можуть бути реалізовані для задоволення потреб юридичних та фізичних осіб. А послуги – це діяльність, результати якої не мають зазвичай матеріального виразу, вони реалізуються і споживаються в процесі здійснення цієї діяльності. [18, с. 826].

Наприклад, Б.О. Борисов розглядає роботи як різновид послуг та зазначає, що під роботами мають на увазі такі послуги, кінцевим результатом яких є виготовлення якого-небудь матеріального предмету (речі) чи будь-який інший матеріальний результат [19, с. 38].

О. С. Іоффе чітко розмежував послуги та роботи, виокремлював разом з договором підряду договори про надання послуг. До них він відносив договори, які, на відміну від договору підряду, мають на увазі «діяльність таких видів, які не отримують або не обов'язково повинні отримати втілення в матеріальному результаті» [6, с. 217]. Науковець Є.Д. Шешенін також відмежовував послуги від робіт. Відповідно, на його думку, «послуги першого роду є предметом підрядних зобов'язань, а послуги другого роду – предметами договорів, що породжують зобов'язання з надання послуг» [16, с. 348].

Враховуючи вищезазначене, можна сказати, що спільним є створення категорій за допомогою праці. Але послуги є «нематеріальним процесом діяльності», що споживається у процесі його здійснення. А роботи є діями, що спрямовані на «матеріальний результат діяльності». Послуги споживаються в процесі діяльності, тобто результату послуг передують здійснення нематеріальних дій. Так, під час надання послуг продається не сам результат, а дії, які до нього призвели [18, с. 827].

Висновки. Отже, в цивілістичній літературі не тільки не сформулювалося єдиного загально визнаного поняття послуг, але і не була запропонована така концепція послуг, яка дозволила б розкрити суть даної цивільно-правової категорії і відмежувати її від інших правових явищ, передусім від робіт.

Складність розробки поняття «послуги» полягає насамперед у відсутності єдиного розуміння економічної суті цього явища. В економічній науці послуги розуміються і як вид діяльності, і як вид економічного блага. Виходячи з цього, можна припустити, що кожне з цих значень опосередковується адекватною правовою формою.

Тому навряд чи можливо виробити якесь єдине поняття, що охоплює обидва ці значення послуг. Підсумовуючи вищезазначене, можливо зробити висновок про те, що на цей час немає єдності поглядів у визначенні поняття «послуги», їх ознак та місця у цивільному обороті. Можна сказати, що явище послуги є оригінальним у своєму роді і непростим для розуміння. Проблема легального визначення поняття цивільно-правової послуги (як об'єкта цивільних прав) залишається поки що відкритою, а законодавчо і доктринально послугу сьогодні прийнято описувати через діяльність, дії. Такі суто функціональні визначення швидше за все не дають чіткого уявлення про послугу та зобов'язання. Вважається, що поняття послуги варто описувати, виходячи із її економічних характеристик.

Література:

1. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. Москва : Юрид. лит. 1974. 350 с.
2. Цивільне право України: навчальний посібник / За ред. О.С. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. Київ : Істина, 2009. 280с.
3. Гражданское право : учебник. В 3 т. Т. 1 / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. Москва, 2002.
4. Гражданское право : учебник. В 2 т. Т. 1 / под ред. Е.А. Суханова. Москва, 2000.
5. Брагинский М.И. Договор подряда и подобные ему договоры. Москва : Статут, 1999.
6. Иоффе О.С. Обязательственное право [Текст]. Москва : юрид. лит., 1975. 880 с.
7. Степанов Д.И. Услуги как объект гражданских прав : монография. Москва : Статут, 2005. 349 с.
8. Смелянчик С. Послуга в цивільному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 3. С. 105–108.
9. Дроздова Н.В. Договір про надання фінансових послуг у цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2005. 24 с.
10. Федорченко Н.В. Загальні проблеми зобов'язань по наданню послуг. *Держава і право*. 2002. Вип. 17. С. 237–242.
11. Сліпченко С. Поняття об'єкта цивільного права за ЦК України. *Право України*. 2007. № 12. С. 80–84.
12. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44.
13. Мілаш В.С. До питання про об'єкт договору про надання послуг. *Вісник господарського судочинства*. 2008. №4. С. 72–77.
14. Цивільне право України : підручник : у 2 т. Т. 2. / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, І.В. Жилінкова та ін. / за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Київ : Вентурі, 2004. 380 с.
15. Резнікова В.В. Послуга та суміжні правові категорії. *Університетські наукові записки*. 2009. № 2. С. 105–115.
16. Шешенин Е. Д. Общие проблемы обязательства по оказанию услуг. *Антология уральской цивилистики. 1925–1989* : сб. ст. Москва : Статут, 2001. С. 346–353.
17. Гейнц Р.М. Послуга як об'єкт цивільних прав за Цивільним кодексом України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* : Збірник наукових статей. Випуск 30. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 86–93.
18. Научно-практический комментарий до Цивільного кодексу України / за заг. ред. д.ю.н. Е.О. Харитонова. 4-е вид., доп. і перер. Харків : Одиссей, 2008. 1200 с.
19. Борисов Б.А. Услуги, правовой режим реализации. Москва, 1997. 175 с.

Lutskyi A. Service as an object of law according to the civil legislation

Summary. This article addresses issues related to defining the concept of civil law services and characterizing them as civil rights entities. Attention is paid to identifying the features of the service as a civil rights object. Comparative analysis of legal categories of services and work is carried out. The issue of contract service quality is covered. This condition is important because it depends on meeting the needs of consumers. It is emphasized that the concept of service is not limited to an action or activity, but is primarily considered as a separate phenomenon. The provision of the service is usually ensured by the implementation of one or more sequential actions, that is, through “committing a certain action” or “carrying out a certain activity”. This action can be referred to as the service delivery method. It is proved that the difficulty of defining quality criteria is due to the fact that the quality of services is unstable, and therefore civil law usually sets rules that should not be performed by the service provider. For this reason, the by-laws either set out formal criteria for determining quality, or apply the legal frameworks underlying passive liability. It is determined that the complexity of developing the concept of “service” is, first of all, in the absence of a unified understanding of the economic essence of this phenomenon. In economic science, services are understood as both an activity and an economic good. Based on this, we can assume that each of these values is mediated by an adequate legal form. It is concluded that today there is no unity of views in defining the concept of “service”, their features and place in the civil turnover. It can be said that the phenomenon of service is original in its kind and not easy to understand. The problem of the legal definition of the concept of civil service (as an object of civil rights) remains open, and today it is accepted to describe the service through actions and actions through legislation and doctrines. Such purely functional definitions are unlikely to give a clear idea of the service and commitment. It is considered that the concept of service should be described based on its economic characteristics.

Key words: services, civil rights, action, activity, quality of service, work.